

Vestuvių menės koncepcija valentininėse inskripcijose

Gražina Kelmelytė

Anglistikos, romanistikos ir klasikinių studijų institutas
Vilniaus universitetas
El. paštas grazina.lyvens@ff.stud.vu.lt
ORCID iD 0000-0001-9758-8733

Anotacija. Straipsnyje tiriama valentininio ritualo, vadinamo *vestuvių mene*, koncepcija vienintelėse mūsų laikus pasiekusiose valentininėse laidotuvių epitafijose *Flavija Sofija* ir *NCE 156*. Šios inskripcijos išsiskiria iš bendro valentininių šaltinių konteksto, nes išliko senovės graikų, o ne koptų kalba.

Vestuvių menė Nag Hammadi bibliotekos tekstuose yra gana daugiareikšmė sąvoka, todėl kyla klausimas, ką ji žymi minėtose valentininėse laidotuvių epitafijose. Taip pat straipsnyje siekiama išsiaiškinti, kokie ryšiai sieja abi inskripcijas ir ar galima jose išvelti interpretuojamą *vestuvių menės* sampratą.

Reikšminiai žodžiai: Ankstyvoji krikščionybė, valentinizmas, inskripcijos, gnosticizmas, *vestuvių menė*.

The Concept of Bridal Chamber in the Valentinian Inscriptions

Summary. This article investigates the Valentinian ritual, called “bridal chamber”, in the only surviving Valentinian funeral epitaphs, Flavia Sophe and NCE 156. These inscriptions stand out from the context of other Valentinian sources because they are extant in the Ancient Greek, not the Coptic language. Bridal chamber is a polysemous concept in the Nag Hammadi texts, and therefore begs the question, what does it mean in the Valentinian funeral epitaphs? Furthermore, this article is an attempt to elucidate the connections between the two inscriptions by interpreting the concept of bridal chamber.

Keywords: Early Christianity, Valentinianism, inscriptions, Gnosticism, *bridal chamber*.

1. Įvadas

Straipsnyje kalbama apie gnostinei valentininei tradicijai priskiriamus du epigrafinius įrašus – *Flavija Sofija (Flavia Sophe)* ir *NCE 156*, – rastus Romoje, Lotynų kelyje. Abi inskripcijos skirtos mirusioms moterims, priklausiusioms krikščioniškai gnostinio valentinizmo atmainai, pagerbti. Inskripcijų tekstuose randami šiai ankstyvosios krikščionybės srovei būdingi įvaizdžiai ir sąvokos, tačiau laikomasi ir įprastinių to meto laidotuvių epitafijų konvencijų.

* This paper is part of the research project № 18-011-00669 funded by the Russian Foundation for Basic Research.

Straipsnio tikslas – ištirti inskripcijose aprašomą *vestuvių menės* sampratą ir jos reikšmę platesniame valentininiame kontekste, pateikti inskripcijų vertimus į lietuvių kalbą ir, interpretuojant *vestuvių menės* ritualo sampratą, parodyti šių valentininių inskripcijų sąsajas.

2. Inskripcijų kontekstai

Flavija Sofija ir *NCE 156* yra vienintelės žinomos valentininei gnostinei tradicijai priskiriamos laidotuvių inskripcijos. *Flavijos Sofijos* inskripcija atrasta 1858 m. Romos priemiestyje, Lotynų kelyje (*via Latina*), kasinėjant trečiąją kelio mylią (Lampe 2003, 308). Inskripcija vadinama *Flavija Sofija*, nes priekinėje stelos pusėje esantis tekstas yra akrostichas (ΦΛΑΒΙΑ). Išlikęs ne visas priekinės pusės tekstas, tik nepilnos šešios eilutės. Septintoji eilutė prasideda raide Σ (S), tad manoma, jog likusios eilutės turėjo sudaryti akrostichą su vardu Sofija (ΣΟΦΙ), minimu ir mus pasiekusiame tekste (McKechnie 2001, 118). Užpakalinė stelos pusė nėra sudėstyta į akrostichą. Inskripcija mokslininkų datuojama skirtingai, maždaug II–IV amžiais¹. Teksto datavimas II amžiumi sutaptų su ankstyvuoju valentinininkų atsiradimu Romoje, gal net paties Valentino gyvenamuoju laikotarpiu ir jo mokymu Amžinajame mieste (~136–140 m.).

Pirmieji tyrimai, kuriuose publikuota ši inskripcija ir jos vertimas, pasirodė italų kalba. A. Ferrua straipsnyje (Ferrua 1944–1945) daugiausia buvo aptariamos epigrafinės problemos, kylančios tiriant inskripciją. Vėliau pasirodžiusiame M. Guarducci straipsnyje (1973) *Flavijos Sofijos* inskripcija pasitelkiama kaip kontekstinė, kalbant apie *NCE 156* inskripciją ir siekiant įrodyti jos valentininį pobūdį. Iš vokiškų tyrimų galima išskirti C. Scholteno straipsnį (1988), nors pagrindinis tyrimo objektas šiame darbe taip pat yra *NCE 156* inskripcija. Autorius siekia išsiaiškinti, ar iš mus pasiekusių šaltinių įmanoma daugiau sužinoti apie socialinę valentinininkų istoriją Romoje, ir pateikia nevienareikšmišką atsakymą – ši informacija mums kol kas yra neprieinama, nes *NCE 156* nėra valentininio pobūdžio, o *Flavijos Sofijos* inskripcija nepateikia pakankamai duomenų.

Anglakalbėse studijose svarbus P. McKechnie straipsnis, kuriame mokslininkas, priešingai negu daugelis kitų autorių, ginčijasi dėl vėlyvo inskripcijos datavimo – IV amžiumi. Vienas iš argumentų, pateikiamų P. McKechnie, yra susijęs su pagonių požiūriu į krikščionis – neva toks atviras krikščionybės išpažinimas, įrėžtas laidotuvių steloje, negalėjo būti demonstruojamas prieš krikščionybės įteisinimą (McKechnie 2001, 119). Kitas argumentas siejamas su nomen *Flavius / Flavia* – II a. šis nomen dar nebuvo paplitęs, o imperatorių atleistinių kapų įrašuose įprastai minima juos buvus *Augusti servus / libertus*. Pasak P. McKechnie, nelabai tikėtina, kad inskripcijoje aprašoma mirusioji galėjo būti *Flavijų* dinastijos atleistinė.

Pritardami didžiąjai daliai tyrėjų, savo darbe laikysimės *Flavijos Sofijos* inskripcijos datavimo II amžiumi. P. McKechnie argumentus galima paneigti: pirmiausia, ginčytina, ar *Flavijos Sofijos* inskripcijoje krikščionybės išpažinimas yra toks atviras, kaip teigia

¹ Paul McKechnie ginčijasi dėl palyginti vėlyvos inskripcijos datos – IV a., tačiau daugelis kitų mokslininkų (M. Guarducci, R. Garucci, G. Filoramo) siūlo datuoti II ar III amžiumi.

autorius. Inskripcijoje (gal kiek ir neįprastoje bendrame to meto kontekste) atvirai nekalbama apie krikščionybę bei svarbius simbolius – šie simboliai pastebimi tik juos žinančio asmens. Antra, nomen Flavius galėjo turėti ne tik Flavijų dinastijos atlestiniai, nes gens Flavia, Romos plebėjų gens, yra žinoma jau nuo III a. pr. Kr. ir paliudyta šaltiniuose². Dar vienas argumentas – išliko ne visa inskripcija, tad jos pabaigoje galėjo būti užsiminta Sofiją buvus atleistine.

Kitas anglakalbis autorius – H. Gregory Snyderis – yra vienas iš produktyviausių valentinisčių Lotynų kelio inskripcijų tyrėjų. Minėtini keturi mokslininko straipsniai, kuriuose inskripcijos tiriamos įvairiais aspektais, pradedant nuo epigrafinės problematikos, valentininio pobūdžio, atradimo aplinkybių, sąsajos su helenistinėmis inskripcijomis ir baigiant socialiniu inskripciją parašiusios bendruomenės kontekstu (2011, 2014, 2015, 2020). Išsamiau šio autoriaus darbus aptarsime komentuodami inskripcijų tekstus.

Daugelis tyrėjų sutaria, jog Flavija Sofija yra laidotuvių inskripcija – kitoje stelos pusėje rašoma, jog minima moteris yra mirusioji, kalbama ir apie jos kūną priėmusią žemę.

Dėl NCE 156 (NCE = Nuovo Catalogo Epigraphico³) inskripcijos pobūdžio kyla daugiau klausimų. Ši inskripcija taip pat rasta Lotynų kelyje (via Latina). Tiksliai jos radimo data ir vieta nėra žinoma. Būta ir abejonės dėl krikščioniškos inskripcijos kilmės, ir teiginių, jog tai pagoniškas tekstas (Scholten 1988). Inskripcijos datavimas, kaip ir Flavijos Sofijos, varijuoja nuo II a. iki IV a.⁴ Viename iš NCE 156 aptarti skirtų straipsnių H. Gregory Snyderis, pritardamas ankstesnei M. Guarducci (1973) nuomonei bei pasitelkdamas naujus paleografinius įrodymus, tvirtina šį įrašą priklausant II amžiui – tokiu atveju tai būtų viena iš ankščiausių krikščioniškų inskripcijų, ankstesnė net už Aberkijaus inskripciją (2011). H. Gregory Snyderis paremia ankstesnius argumentus, kad inskripcija iš tiesų skirta krikščionės valentininkės laidotuvėms paliudyti. Inskripcijoje minimas Gimdytojas ir aukštinamas Sūnus – šiuos įvaizdžius galima suvokti kaip Dievo Tėvo ir Jėzaus Kristaus metaforas. Tokį junginį būtų sunku paaiškinti pagoniškoje aplinkoje. Jei inskripcija iš tiesų yra tokia ankstyva, įmanoma, kad jos autoriai norėjo nuslėpti savo religines pažiūras.

Kitoje svarbioje studijoje (Lampe 1995, 79–92) kritikuojamas C. Scholteno darbas, kuriame teigta inskripciją esant ne valentinine ir skirtą ne laidotuvių, o vestuvių progai. P. Lampe siūlo naują požiūrį – tvirtinama, kad NCE 156 veikiausiai skirta krikštui pažymėti. Tokia interpretacija, tyrėjo nuomone, geriau paaiškintų kiekvienos eilutės prasmę negu skaitant tekstą kaip dedikuotą mirusiajam.

Vis dėlto, nepaisant požiūrių skirtumo, dauguma tyrėjų laikosi nuomonės, kad NCE 156 yra laidotuvių inskripcija ir priklauso II amžiui. Šios nuomonės laikysimės ir mes. Remsimės šiais argumentais: Lotynų kelias yra gerai žinoma kapavietė; šiame kelyje rasta ir

² Manoma, jog ši romėnų *gens* buvo sabinų kilmės ir I a. galbūt susijungė su Flavijais, gyvenusiais Rietyje (Reate), iš kurių buvo kilęs ir Vespasianas. Vis dėlto vardą Flavius galima rasti ir kitose Italijos žemėse – Lukanijoje bei Etrūrijoje (Smith 1849, s.v. *Flavia gens*). H. Gregory Snyderis taip pat pateikia panašų argumentą (2014), cituodamas vieną romėnų nomenklatūros tyrėją, teigiantį, jog nebūtinai visi turintieji imperatoriškąjį *nomen* privalejo būti imperatoriaus atlestiniai (Waever 1972, 42).

³ NCE 156 inskripcija 2009 m. buvo pervadinta. Anksčiau ji vadinta 2276 pagal savo inventorizacijos numerį.

⁴ Snyderio (2011, 157) manymu, NCE 156 inskripcijos tekstas galėjo būti sukurtas II a. (138–192 c.e.). P. McKenzie (2011, 124) teigia, kad tekstas buvo parašytas daug vėliau, IV a.

valentininė Flavijos Sofijos laidotuvių inskripcija; netoli Lotynų kelio aptikta galimai valentinininkams priklausiusi katakomba Cava della Rossa⁵.

3. Valentinininkų ritualinės praktikos. *Vestuvių menės* ritualas

Abiejose inskripcijose kalbama apie ritualines praktikas (krikštą, patepimą, *vestuvių menę*). *Flavijos Sofijos* ir *NCE 156* inskripcijose minima *vestuvių menė* (νυμφών, παστός) – vienas svarbiausių gnostiniam valentinizmui priskiriamų ritualų. Ilgą laiką, iki pat Nag Hammadi bibliotekos tekstų atradimo, išsamiausias liudijimas apie valentinininkus ir jų atliekamas ritualines praktikas priklausė Bažnyčios tėvui Ireniejui Lioniečiui. Siekdami atskleisti išsamę valentininių ritualų kontekstą, trumpai aptarsime, kaip Ireniejus aprašo šias praktikas.

Veikale *Prieš erezijas* Ireniejus, kalbėdamas apie gnostikų atpirkimo (ἀπολύτρωσις) supratimą, rašo, jog šie eretikai užsiima įvairiais ritualais⁶. Vieni pasitelkia *vestuvių menę* (νυμφῶνα κατασκευάζουσι) ir atlieka tam tikras misterijas su inicijuojamaisiais, tvirtindami švenčią dvasinę santuoką (πνευματικὸν γάμον φάσκουσιν εἶναι), atspindinčią dangaus eonų sąjungą, kiti krikštija vandenyje, tardami tam tikras ritualines formules, hebrajiškus žodžius, o naujieji krikščionys turi jiems atsakyti pagal nustatytą tvarką. Kai kuriems jų po krikšto vandeniui papildomai suteikiami patepimai. Dar viena grupė atsisako krikšto teigdami, jog neapsakomos ir neregimos galios (ἀρρήτου καὶ ἀοράτου δυνάμεως) misterijos negali atlikti regimi ir nuodėmingi žmonės. Paskutinė grupė nemano, jog privalu krikštijamus asmenis panardinti į vandenį ir pila inicijuojamajam ant galvos vandens ir aliejaus mišinį, o po šio ritualo dar kartą patepa kaktą.

Ne visos Ireniejaus aprašytos gnostikų krikšto praktikos yra paliudytos originaliuose gnostikų dokumentuose, tačiau pats pirmasis veikale *Prieš erezijas* paminėtas ritualas – *vestuvių menė* – randamas daugelyje gnostikų valentininių tekstų. Šiandien abejojama kai kurių iš Ireniejaus aprašytų praktikų patikimumu (Thomassen 2008, 360–361), tačiau *vestuvių menė* neabejotinai išlieka centrinis valentinininkus identifikuojantis ritualas.

Vienas iš žinomiausių dokumentų, kuriame *vestuvių menė* aprašyta išsamiausiai, yra Nag Hammadi bibliotekai priklausanti *Evangelija pagal Pilypą*. Šiame tekste išvardijami penki valentininiai ritualai: krikštas (61, 12–20), patepimas (67, 5–9; 57, 27–28), eucharistija (77, 2–8), atpirkimas (69, 23–24) ir *vestuvių menė*. Trys iš minėtų ritualų sutampa su žinomais iš krikščioniškų ortodoksinių praktikų, nors valentinizme jų reikšmė šiek tiek pasikeičia. Atpirkimas ir *vestuvių menė* kelia daugiausia klausimų⁷. Ezeziologai laikėsi nuomonės, jog *vestuvių menės* ritualas buvo susijęs su tam tikromis seksualinėmis praktikomis ir dažnai tokį argumentą pasitelkdavo kaip pretekstą valentinininkams smerkti, tačiau šį požiūrį gana lengva paneigti skaitant valentininius tekstus, kuriuose aukštinamas asketizmas (Jiménez 2018, 189). Išliko nedaug tikslios informacijos, kas vykdavo tiek

⁵ Šią katakombą aprašo Guarducci (1973), vadindama ją valentinininkų. Thomassenas (2008) mano, kad įrodymai, jog Cava della Rossa buvo valentinininkų katakomba, nėra patikimi. Pati katakomba, kaip rašo Thomassenas, šiuo metu yra užmiršta ir apleista.

⁶ Graikiškas tekstas cituojamas iš: Irenaeus. 1852: *Libros quinque adversus haereses* I, XXI. *Sancti Irenaei episcopi Lugdunensis libros quinque adversus haereses*. W. Wigan Harvey, ed. Cantabrigiae: Typis Academicis.

⁷ Plg.: Segelberg 1960; Grant 1961; DeConick 2001; Van Eijk 1971; Buckley 1980; van Os 2007; Lewis 2009; Young 2016; Jiménez 2017.

šio ritualo (manoma, jog inicijuojamasis ir jo vedlys (mokytojas) apsieisdavo ritualiniu bučiniu (plg.: *Evangelija pagal Pilypą* 59, 2–6; Schenke 1959, 5)), tiek kitų ritualų metu, tačiau gana aišku, jog visų ritualų tikslas buvo inicijuoti valentinininką į bendruomenę ir padėti jam po mirties pasiekti Pleromą, aplenkiant priešiška nusiteikusias galias.

Šiame straipsnyje tiriamos valentininės inskripcijos suteikia galimybę dar kartą pažvelgti į *vestuvių menės* ritualo pritaikymą ir reikšmę valentinininkų bendruomenėse. Epigrafinis tekstų pobūdis leidžia tiesiogiai prisiliesti prie valentininės minties, kitaip negu daugelis koptų kalba išlikusių tekstų, kurie yra vertimai iš graikų kalbos.

4. Inskripcijų vertimai

4.1. *Flavija Sofija*⁸

Priekinė stelos pusė:

- 1 Φῶς πατρικὸν ποθέουσα, | σύναιμε, σύνευνε Σόφη μου,
 3 Λουτροῖς χρειασμένη Χ(ριστο)ῦ | μύρον ἄφθιτον, ἀγνόν,
 5 Αἰώνων ἔσπευσας ἀθρῖ|σαι θεῖα πρόσωπα,
 7 Βουλῆς τῆς μεγάλης μέγαν | ἄγγελον, ὑῖὸν ἀληθῆ.
 9 Ἴς ν]υμφῶνα μολοῦσα καὶ εἰς | [παστ]οὺς ἀνοροῦσα
 11 Ἄφθαρτο]ς πατρικὸς κα[ῖ.. | ον ἔστ[εφα]νῶ[θης]
 13 Σ... ...]ΗΠΡΟ...

Užpakalinė stelos pusė:

- 2 Οὐκ ἔσχεν κοινὸν βίῳτος τέ|λος ἦδε θανοῦσα·
 κάπθανε καὶ ζῶει καὶ ὀρᾷ | φάος ἄφθιτον ὄντως·
 6 ζῶει μὲν ζωοῖσι, θάνεν δὲ | θανοῦσιν ἀληθῶς.
 γαῖα τί θαυμάζεις νέκυος | γένος; ἦ πεφόβησαι;

Apparatus criticus:

Priekinė stelos pusė:

- 2 eil.: Σόφη (Ferrua); Σόφι (McKechnie);
 3 eil.: Λουτροῖς (Ferrua); λούτροις (McKechnie);
 4 eil.: μύρον (Ferrua); μυρόν (McKechnie);
 6 eil.: αἰώνων (Ferrua); αἰωνῶν (McKechnie);
 7 eil.: βούλης (Ferrua); βουλῆς (McKechnie);
 8 eil.: skaityti: ὑῖὸν; Ferrua ir McKechnie praleidžia diairezė; ἀλεθῆ (Ferrua); ἀληθῆ (McKechnie);
 10 eil.: [κόλπ]ους (Ferrua); [οῖκ]ους (McKechnie);
 11 eil.: [αθανατο]ς [be kirčio ir aspiratos] (Ferrua).

Galinė stelos pusė:

- 5 eil.: ζωοῖσι (Ferrua); ζῳοισι (McKechnie).

⁸ Graikiškas tekstas ir *apparatus criticus* pateikiami iš: Snyder, H. Gregory. 2014. The Discovery and Interpretation of Flavia Sophie inscription: New Results. *Vigiliae Christianae* 68(1), 27.

Vertimas:

Priekinė stelos pusė:

- 1 Tėvo šviesos besiilgėjusi, Sofija, sese, mano sutuoktine,
- 3 Patepta Kristaus prausykloje tepalu, nemirtingu, šventu,
- 5 Skubėjai pažvelgti į dieviškus veidus eonų,
- 7 Didįjį Viešpaties angelą, tikrąjį Sūnų.
- 9 Įžengei į vestuvių menę ir pakilai, nemirtinga
- 11 Į Tėvo vestuvių guolį ir... [vainikuota]

Užpakalinė stelos pusė:

- 2 Šios mirusios moters gyvenimas nebuvo įprastas.
Ji žuvo, tačiau gyvena ir regi nemirtingąją šviesą.
- 6 Ji gyvena tarp gyvųjų, bet mirė tiems, kurie tikrai mirę.
Žeme, ko stebiesi mirusios prigimtimi? Ar išsigandai?⁹

4.2. NCE 156 inskripcija¹⁰

Tekstas:

- 1 [λου]τρὰ δ' ἐμοὶ παστῶν δαδουχοῦσιν συ[νάδελφοι],
- 2 [εἰλ]απίνας πεινοῦσιν ἐν ἡμετέρο[ισι δόμοισιν],
- 3 [ύμ]νοῦντες γενέτην καὶ υἷέα δοξάζον[τες],
- 4 [πη]γῆς ἔνθα μόνης καὶ ἀληθείης ρύ[σις ἔστιν].

*Vertimas*¹¹:

- 1 Mano prausimui vestuvių menės broliai deglus neša,
- 2 Alksta vaišių mūsų namuose,
- 3 Apgiedodami Gimdytoją ir Sūnų aukštindami, –
- 4 Ten laukia vienatinio šaltinio ir tiesos versmė.

Apparatus criticus.

- 1 eil. [λέκ]τρα (Coppo), (Snyder);
- 4 eil. [σι]γῆς (Guarducci); εἴη (Guarducci), (Lampe).

5. *Flavijos Sofijos* inskripcija

Veikale *Prieš erezijas* Ireniejus *vestuvių menę*, minimą ir *Flavijos Sofijos*, ir *NCE 156* inskripcijose, įvardija kaip tam tikrą iniciacijos praktiką, slėpinį, *μυσταγωγία*. Šis ritualas Ireniejaus tekste aprašomas tarsi vienas iš krikšto variantų, nes jį matome kitų krikštiji-

⁹ Originalus tekstas parašytas hegzametru, tačiau čia pateikiamas prozos vertimas, siekiant išsaugoti visus prasminius atspalvius, reikalingus šiai inskripcijai suprasti.

¹⁰ Graikiškas tekstas cituojamas iš: Snyder, H. Gregory. 2011. Second-Century Christian Inscription from the Via Latina. *Journal of Early Christian Studies* 19(2), 157–195.

¹¹ Ši inskripcija parašyta hegzametru, tačiau ją verčiame prozos tekstu, siekdami aiškumo.

mo praktikų kontekste. Valentininėje *Evangelijoje pagal Pilypą* kalbamoji sąvoka įgyja dar kelias reikšmes, neminimas Ireniejaus, – *vestuvių menė* pažymi ne vien iniciaciją ar ritualus¹². Siejant *Flavijos Sofijos* ir minėtos evangelijos tekstus, svarbiausios yra dvi *Evangelijoje pagal Pilypą* aprašytos *vestuvių menės* reikšmės:

1) *vestuvių menė* gali būti suvokiama kaip žemėje atliekamas ritualas, kurio metu inicijuojamas tikintysis;

2) *vestuvių menė* kaip danguje vykstantis dvasios susiejimas su jos angeliškąja dalimi. Žemiškasis *vestuvių menės* ritualas tokiu atveju tampa dangiškojo atspindžiu, atvaizdu.

Evangelijoje pagal Pilypą rašoma:

*Tiesa į pasaulį neatėjo nuoga, bet atėjo per pavyzdžius ir atvaizdus. Pasaulis neįgis tiesos jokių kitu būdu. Yra atgimimas ir atgimimo atvaizdas. Iš tiesų yra reikalinga užgimti vėl per atvaizdą. Per kurį? Prisiikėlimo. Atvaizdas turi vėl iškilti per atvaizdą. Jaunikis ir atvaizdas per atvaizdą turi įžengti į tiesą, kuri yra atnaujinimas (ἀποκαταστάσις).*¹³

Ištraukoje tiesiogiai neužsimenama apie *vestuvių menę*, tačiau atnaujinimo (ἀποκαταστάσις) ir jaunikio (πνεύμων) paminėjimas yra nuoroda į šį valentinininkų slėpinį. Jaunikis, t. y. siela, per atvaizdą (žemiškąjį ritualą) turi įžengti į atnaujinimą – dangiškąją *vestuvių menę*.

Pirmiausia ištraukoje kalbama apie tiesos neakivaizdumą – ji yra pasislėpusi, apsigobusi pavyzdžiais ir atvaizdais, per kuriuos gali būti pažinta. Tačiau čia lygiai taip pat svarbi ir atvaizdo sąvoka – atvaizdas, būdamas dieviškųjų realijų kopija, yra ir tam tikras mediumas, per kurį iškyla dieviškoji tiesa. Taip ir žemėje atliekamas *vestuvių menės* ritualas atveria kelią į po mirties gnostiko laukiantį susiliejamą su angeliškąja savo versija. Einaras Thomassenas, interpretuodamas šią teksto vietą, teigia, kad gnostikas negali būti išganytas transcendentiniame pasaulyje, jei materialiajame neatliks apeigų, nes šio pasaulio ontologinė būseną yra atvaizdo prigimties (Thomassen 2011, 901). Taigi mirusioji Flavija Sofija iš pradžių buvo inicijuota, atliko žemiškąsias apeigas ir tai leido jai žvelgti į pleromoje esančių eonų veidus ir įžengti į *vestuvių menę* (Λουτροῦς χρειασμένη Χ(ριστο)ῦ μύρον ἄφθιτον, ἄγνόν).

Dar prieš patenkant į *vestuvių menę*, Sofijai buvo suteiktas patepimas (χρῖσμα) Kristaus prausykloje (λουτροῦς Χριστοῦ). Kristaus prausykla simbolizuoja krikštą vandeniui, o patepimas – ugnimi. *Evangelijoje pagal Pilypą* vandens ir ugnies kaip krikšto ir patepimo įvaizdžiai labai ryškūs, pavyzdžiui: Tai iš vandens ir iš ugnies siela ir dvasia atsirado. Iš

¹² Wesley I. Isenbergas (1989, 138) „*Evangelijoje pagal Pilypą*“ išskiria penkias skirtingas *vestuvių menės* interpretacijas: 1) pirmykštis rojus, kuriame buvo uždrausta gyventi levai; 2) santuokos konsumacijos vieta; 3) dangiškoji *vestuvių menė* (pleroma); 4) *vestuvių menės* ritualas; 5) iniciacijos į *vestuvių menę* vyksmas; 6) vieta, kurioje buvo pradėtas Kristus.

¹³ 67, 9–19: ταλθωεια ἡπεςει επκοσμοσ εσκακαρηνη αλλα ἡτασει εἰν ἡτροπος ἡν ἡρικων φραχιτῆ αν' ἡκερητε οἱπ οχηπο ἡκεσοπ' φροπ ἡἡνοηρικων ἡχπο ἡκεσοπ' φρε ελθωεσ ετροχηποου ἡκεσοπ' εἰτῆ τρικων εδ τε ταναστασις εχω οικων εἰτῆ οικων φρε ετρεστωοην πνευμων ἡν οικων εἰτῆ οικων φρε ετροχει εροην εταλθωεια ετε ταιε τ' ἀποκαταστασις. Čia ir toliau pateikiami autorės vertimai iš koptų kalbos (vertimas cituojamas iš: Kelmelytė, Gražina. 2019. Religinių sąvokų vertimo problemos *Evangelijoje pagal Pilypą*. *Literatūra* 61(3), 58–74). Koptiškas tekstas čia ir toliau cituojamas iš: Layton, Bentley, ed. 1989. *Nag Hammadi Codex II*. Leiden: Brill, 2–7.

vandens ir ugnies ir šviesos vestuvių menės sūnus (atsirado). Ugnis yra patepimas.¹⁴ Taip pat: Dėl šios priežasties dera krikštyti abiejuose – ir šviesoje, ir ugnyje. Mat šviesa yra patepimas.¹⁵ Šviesa šiuo atveju atstoja ugnį, o abu ritualai yra suvokiami kaip dvi vieno akto dalys. Žinoma, patepimo ugnimi įvaizdis būdingas ir ortodoksiniams tekstams. Evangelijoje pagal Matą Jonas Krikštytojas sako: Aš jus krikštiju vandeniu, kad atsiverstumėte, bet po manęs ateis galingesnis už mane, – aš nevertas jam nė kurpių nuauti. Jisai krikštys jus Šventąja Dvasia ir ugnimi (Mt 3, 11). Šiame tekste – tai eschatologinė nuoroda, o valentinininkų tekstuose su patepimu siejama ugnis neturi jokių eschatologinių konotacijų.

Valentinininkų eschatologija kildinama iš kitų prielaidų negu krikščionių ortodoksų mokyje. Viena iš šių prielaidų susijusi su valentinininkų soteriologija ir antropologija. Pasak valentinininkų, egzistuoja trijų prigimčių žmonės: pneumatikai („dvasiniai“), psichikai („sieliniai“) ir hilikai („medžiagiškieji“). Pneumatikų, paveldėjusių dieviškąją kibirkštį ir todėl privalančių sugrįžti į Pleromą, išganymas garantuotas pačios žmogaus prigimties, taigi Paskutinio teismo idėja netenka prasmės. Dėl šios priežasties ir Flavijos Sofijos nelaukia Paskutinis teismas.

Manoma, kad valentinininkų ritualai, randami Evangelijoje pagal Pilypą, sudaro skirtingas iniciacijos pakopas, o svarbiausia iš jų yra paskutinė – vestuvių menė. Minėtoje evangelijoje išvardyti visi ritualai, kuriuos vainikuoja vestuvių menė kaip svarbiausias valentinininkų slėpinys: *Viešpats viską atliko paslapyje (misterijoje), krikšte, patepime, eucharistijoje, atpirkime ir vestuvių menėje*.¹⁶ Flavijos Sofijos inskripcijoje *vestuvių menė* taip pat yra paskutinė ritualinė pakopa. Pirmiausia Sofija yra pakrikštijama krikštykloje (λουτροῖς), tada patepama nemirtingu ir šventu tepalu (χρειαμένη [...]) μύρον ἄφθιτον, ἀγνόν) ir, galiausiai, įžengusi į *vestuvių menę* (Ἰς ν]υμφῶνα μολοῦσα) ji pakyla į vestuvių guolį ([παστ]οὺς ἀνοροῦσα). Pirmosios trys pakopos (krikštas, patepimas, *vestuvių menė*) galėtų atspindėti žemiškuosius ritualus, o vestuvių guolis (παστός) – jau dangiškąjį ritualo atitikmenį. Kaip buvo minėta, *vestuvių menė* yra daugiaprasmė sąvoka¹⁷.

P. McKenchnie šiek tiek kitaip rekonstruoja eilutę, kurioje antrą kartą paminėtas vestuvių guolis (παστός): vietoje [παστ]οὺς ἀνοροῦσα [...] πατρικους („pakilai į Tėvo vestuvių guolį“) autorius siūlo [οἰκ]ους ἀνοροῦσα [...] πατρικους („pakilai į Tėvo namus“). Tačiau net ir taip rekonstruojant tekstą, Flavijos Sofijos sugrįžimą į Tėvo namus galima suvokti kaip gnostiko sielos grįžimą į Pleromą, kur įvyks transcendentinis *vestuvių menės* ritualas. Tokią interpretaciją sustiprina ir anksčiau kartą paminėta *vestuvių menė* (νυμφών).

Flavijos Sofijos inskripcijoje yra ir daugiau su vestuvių vaizdinija susijusių frazių, pabrėžiančių *vestuvių menės* reikšmę tekste. Jau pirmoje eilutėje į Sofiją kreipiamasi: „Sese, mano sutuoktine“ (σύναυμε, σύνευνε Σόφη μου). Ši frazė galimai atliepia *Giesmių giesmėje*

¹⁴ 67, 2–5: εβολ εἰν οἰμοου μῆ οὐκωρετ ἄτα τῆγχ[η] μῆ πνευμα ωωπε εβολ εἰν οἰμοου μῆ κωρετ μῆοειν ἄτα ποῖρε ἡνῆμφων. πκωρετ πε χρισμα.

¹⁵ 69, 12–14: δια τοῦτο ωωπε ἀρβαπτιζε εἰν σναγ εἰν πογοειν μῆ πμοου.

¹⁶ NHC III, 67, 28–31: ἀπχοιες π εωβ νιμ εἰνοημγστηριον οὐβαπτισμα μῆ οὐχρισμα μῆνογεγχαριστια μῆνογσωτε μῆνῆμφων.

¹⁷ *Evangelijoje pagal Pilypą* vartojami net trys graikiškos kilmės žodžiai (νυμφών, παστός, κοιτών) *vestuvių menėi* nusakyti.

(4, 9) randamą kreipinį: „Tu sužavėjai mano širdį, mano sesuo sužadėtine (ἀδελφή μου νόμφη)!“ P. McKechnie teigimu, minėta frazė liudija apie paplitusią tarp valentinininkų dvasinės santuokos praktiką ir Sofiją bei jos vyrą gyvenus atsisakius intymių santykių (2001, 123). Argumentu tampa *vestuvių menės* interpretacija *Evangelijoje pagal Pilypą*. Pasak autoriaus, vienas iš šio ritualo tikslų buvo kurti susilaikymo santuokas¹⁸. H. Gregory Snyderis tokiam inskripcijos eilutės aiškinimui nepritaria. Tyrėjas remiasi Klemenso Aleksandriečio liudijimu (Stromata 3.1.1), kuriame nurodoma valentinininkus pritariant įprastai santuokai, nes ji atspindi dangišką eonų sąjungą (2014, 48). April DeConick taip pat teigia, jog valentinininkai nepasižymėjo enkratizmu (2003, 307–342). Tarp krikščionių buvo įprasta vieniems kitus vadinti broliu ir seserimi. Nebūtinai toks vyro (jei inskripcijoje į Sofiją kreipiasi jos vyras) kreipinys turėtų atspindėti enkratinę santuokos prigimtį.

Galima pridurti, jog vestuvių vaizdinija labai paplitusi helenistinėse laidotuvių inskripcijose (Latimore 1962, 192–195), todėl nenuostabu, kad krikščionys skolinasi šią vaizdiniją iš jau egzistuojančios tradicijos. Vestuvių tematika dažniausiai pasitelkiama jauniems mirusiesiems, tiek vyrams, tiek moterims, pagerbti. Epitafijose dažnai vartojami tokie žodžiai kaip *παστός*, *νυμφών*. Pavyzdžiui: *οὐ γάμον, οὐχ ὑμέναιον ἰδών, οὐ νόμφια λέ[κ]τρα/ κείμει ἔρωσ πολλῶν ἐ[σσό]μενος πλεόνων*¹⁹ (*Nei santuokos, nei vestuvių dainos regėjusi, nei nuotakos guolio / guliu mylėta daugelio, būsianti dar daugelio mylima*) arba [...] *οὐχὶ κρόκοι παστός σε διάβροχος οὐδὲ νυ πεῦκα[ι]/ ἄγαγον ἐς νόμφας ἡμερόπνουν θάλαμον [...]*²⁰ (*Nei guolio užuolaida šafranu²¹ permirkusi / nei deglai nelydėjo tavęs į nuotakos menę, troškimu kvepiančią*). Kaip matyti iš pavyzdžių, ankstyva mirtis dažnai prilyginama mirčiai vestuvių metu, taip išryškinant kontrastą tarp džiaugsmingos šventės, turėjusios laukti jauno žmogaus, ir tragiškos baigties. Tačiau krikščioniškose inskripcijose, kaip ir valentininėje *Flavijos Sofijos* epitafijoje, galima pastebėti tam tikrą tropo transformaciją – vestuvių simbolika išlieka, bet dėl velionio ar velionės nebesielvartaujama, nes mirtis nebesuvokiama kaip nepakeliamai liūdnas įvykis. Veikiau tai proga džiaugtis dėl mirusio brolio ar sesers, susitikiančio su Dievu. Ši požiūri patvirtina sinoptinėse evangelijose aprašomos nuostatos (pavyzdžiui, Mt 8, 22: *Sek paskui mane ir palik mirusiemis laidoti savo numirėlius*).

Flavijos Sofijos epitafijoje pergale prieš mirtį atskleidžia vienos iš paskutinių teksto eilučių: *κάτθανε καὶ ζῶει καὶ ὀρᾷ φάος ἄφθιτον ὄντως/ ζῶει μὲν ζωοῖσι, θάενν δὲ θανοῦσιν ἀληθῶς (Ji žuvo, tačiau gyvena ir regi nemirtingąją šviesą / Ji gyvena tarp gyvųjų, bet mirė tiems, kurie tikrai mirę)*. Mirusi Flavija Sofija tam tikra prasme yra gyvensnė negu būdama žemėje, nes jai suteikta proga pasiekti tikrąją realybę – *vestuvių menę*,

¹⁸ P. McKechnie (2011, 124) nurodo ir kitą argumentą – minima viena krikščioniška ir net galimai valentininė epitafija (CIL VI37231 (= ILCV 1585)), kurioje rašoma apie vyrą, 23 metus gyvenusį santuokoje ir 8 metus gyvenusį su žmona kaip su seserimi.

¹⁹ EG 373, 3–4 (rasta netoli Aezani, I–II a.).

²⁰ BMI 1084, 1–4 = Peek, G. V., no. 1823; Bernard 1969 (rasta Naukratėje, I–II a. pr. Kr.).

²¹ Šioje inskripcijoje šafrano paminėjimas sustiprina mirties ir vestuvių antagonizmą: helenizmo eroje iš Egipto perimtas paprotys naujavedžiams pastatyti ypatingą palapinę, kurioje stovėjusi jaunavedžių lova buvo apklojama šafrano spalvos audiniu. Tačiau šafranas naudotas ne tik vestuvių, bet ir laidotuvių ceremonijose bei mirusiųjų kultuose (Wypustek 2013).

kur ji pagaliau galės susiliesti su savo angeliškąja dalimi. Gyvenimas šiapusybėje yra to džiaugsmingo momento laukimas. Gnostikams valentinininkams, kurių svarbiausias ritualas vadinosi *vestuvių menė*, helenistinių ir vėlesnių epitafijų vaizdinija buvo itin paranki.

Taigi *Flavijos Sofijos* inskripcijoje aprašoma mirusioji atliko visus valentinininkų ritualus (buvo pakrikštyta, patepta, atliko *vestuvių menės* ritualą). Inskripcijoje kalbama ne tik apie žemiškuosius Flavijos Sofijos įvykdytus ritualus, bet ir apie pomirtinį jos susivienijimą su savo angeliškąja dalimi. Siekiant pabrėžti ir išskirti, jog mirusioji išties atliko ir dangiškąjį ritualą, *vestuvių menė* inskripcijoje minima net du kartus: pirmiausia ji įvardijama $\nu\mu\phi\acute{\omega}\nu$, vėliau $\pi\alpha\sigma\acute{\tau}\acute{o}\varsigma$ (jei laikysime šią rekonstrukciją patikimesne – atsižvelgiant į kitus su valentinizmu siejamus šios inskripcijos įvaizdžius, tuo galima neabejoti).

6. NCE 156 inskripcija

NCE 156 inskripcija iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti artimesnė pagoniškajai, o ne krikščioniškajai kultūrai. Dėl šios priežasties, kaip jau minėta, būta diskusijos, kuriai tradicijai ši įrašą reikėtų priskirti. Šiuo metu neabejojama dėl valentininės teksto kilmės (Thomassen 2011, 896; Lampe 1995, 79–92), o, atkreipus dėmesį į minėto teksto ir graikiškų pagoniškų laidotuvių inskripcijų panašumą, paaiškėja ir *vestuvių menės* interpretacija. Taip pat būta abejonių, kokiai progai ši inskripcija skirta – vestuvėms, krikštui ar mirčiai pažymėti (Snyder 2015, 305–316). Naujausiuose tyrimuose laikomasi nuomonės, jog *NCE 156* yra laidotuvių inskripcija. Šis požiūris grindžiamas pagoniškų laidotuvių inskripcijų ir *NCE 156* leksikos bei įvaizdžių panašumu (Snyder 2015, 310–313).

NCE 156 inskripcijoje, kaip ir pagoniškose epitafijose, persidengia vestuvių ir laidotuvių vaizdiniai. Pirmos dvi eilutės primena vestuvėms skirtą džiaugsmingą himeną (Mano prausimui vestuvių menės broliai deglus neša / Alksta vaišių ($[\epsilon\iota\lambda.]\alpha\pi\acute{\iota}\nu\alpha\varsigma$) mūsų namuose). Nuotaka, panašiai kaip ir mirusysis, pirmiausia nusiprausdavo, būdavo pakvėpinama ir papuošiama. Abi ceremonijos siejosi su gyvenamosios vietos pakeitimu. Į naująją vietą vežimu keliauta naktį: vestuvių atveju – vakare, laidotuvių – prieš aušrą (Redfield 1982, 188). P. Lampe (1995, 82) mini jaunosios nusimaudymo paprotį (pirmą inskripcijos žodį jis rekonstruoja kaip $\lambda\omicron\upsilon\tau\rho\acute{\alpha}$ (vonios, krikštyklos)). Procesijai vadovaudavo deglanešiai ($\delta\alpha\delta\omicron\upsilon\chi\omicron\varsigma$)²². Inskripcijoje toliau minima puota, nors pagal graikų papročius puota turėtų vykti prieš deglų nešimą. Vis dėlto, kaip teigia P. Lampe, remdamasis Justinu (Apol. I, 56), krikštas ($\beta\acute{\alpha}\pi\tau\iota\sigma\mu\alpha$ ar $\lambda\omicron\upsilon\tau\rho\acute{\omega}\nu$) vykdavo prieš eucharistiją, taigi jokios kontradikcijos šioje vietoje nekyla. Žodis $\epsilon\iota\lambda\alpha\pi\acute{\iota}\nu\eta$ (vaišės) šiuo atveju galėtų metaforiškai nusakyti bendruomenės švenčiamą eucharistiją. Taigi, pasak mokslininko, *NCE 156* įrašas, ko gero,

²² P. Lampe (1995, 84) trumpai užsimena, kad kai kurių autorių veikaluose veiksmožodis $\delta\alpha\delta\omicron\upsilon\chi\omicron$ pažymi Eleusino misterijų šventimą (pavyzdžiui, Klemenso Aleksandriečio *Protreptike* (2.12)). Vis dėlto nėra prasminga ieškoti inskripcijos ryšių su šiuo kultu. Tiesa, būta mėginimų išvelgti inskripcijos paralelių su kitais helenistinio pasaulio kultais ir jų ritualais, pavyzdžiui, orfizmu. Apie tai rašo Einaras Thomassenas (Thomassen, E. 2010: Orphics and Gnostics. *Myths, Martyrs and Modernity. Studies in the History of Religions in Honour of Jan N. Bremmer*. Jitse Dijkstra, Justin Kroeser & Yme Kuiper, eds. Leiden: Brill), taip pat Stephenas L. Youngas (Young, Stephen L. 2016. The Marcsonian Redemption: Mythmaking, the Afterlife, and Early Christian Religiosity. *Journal of Early Christian History* 6(2), 77–110).

kabėjo ant sienos valentinininkų bendruomenės namuose, patalpoje, kur vykdavo krikštas.

Galima ir kitokia interpretacija, nepakeičianti pirmojo žodžio, tačiau keičianti inskripcijos pobūdį. Pirminė žodžio λουτρών reikšmė yra „vonia, prausimasis“, tačiau šis žodis dažnai pasitelkiamas laidotuvių kontekstuose, kalbant apie nuliejimą mirusiajam²³. Pagal graikų tradicijas buvo įprasta nuprausti mirusį prieš jį laidojant.

Žodis λουτρών NCE 156 inskripciją susietą su Flavijos Sofijos laidotuvių inskripcija, kurioje išvardijami trys valentinininkų ritualai (krikštas, patepimas, vestuvių menė). Nebūtų keista, kad ir NCE 156 užsimenama apie krikštą, prausimą, kad jam įvardyti vartojamas tas pats žodis (λουτρά), tačiau šiame įrašė krikštas, prausimas (λουτρά) kartu pažymi ir laidotuvių apeigas. Kaip pastebėjome ir Flavijos Sofijos inskripcijoje, nagrinėjamos epitafijose pasinaudojama įvaizdžių dviprasmiškumu.

Minėtina, kad pirmą inskripcijos eilutę galima versti ir kitaip: genityvą παστῶν priskiriant ne συ[νάδελφοι] (broliai), bet λουτρά (prausimai) – mano vestuvių menės prausimui broliai deglus neša. Ankstesniąją interpretaciją (vestuvių menės broliai) suponuoja Evangelijoje pagal Pilypą kelis kartus (pavyzdžiui, 67, 3) pavartota frazė vestuvių menės sūnūs (πρωτῆ ἑπιτηδεύων). Ši frazė nėra tikslus atitikmuo, tačiau panašumas nepaneigiamas. Vestuvių menės broliai ar vestuvių menės sūnūs galėtų žymėti jau iniciuotuosius į šį ritualą, dalyvaujančius priimant į bendruomenę naują narę. Šią iniciaciją, kaip ir Flavijos Sofijos inskripcijoje, sudaro tam tikros pakopos, kurių pirmoji yra krikštas. Vadinasi, galėtume teigti ir čia kalbant apie žemiškąjį ritualą, kuris yra tam tikras dangiškojo atspindys.

H. Gregory Snyderio teigimu, NCE 156 inskripcijoje vestuvių menė žymi laidotuvių ritualą (2015, 314), tačiau mes drįstume su tuo nesutikti. H. Gregory Snyderis kitaip supranta pirmą teksto eilutę – vietoje λουτρά jis rekonstruoja λέκτρα ir atitinkamai pateikia tokį vertimą: To my bridal chamber bed [...]. Pagal šią rekonstrukciją vestuvių menė nurodytų mirusios žengimą į paskutinį guolį. Mes interpretacijai renkamės λουτρά, kuris dėl jau aptartų argumentų geriau atitinka NCE 156 kaip laidotuvių inskripcijos pobūdį. Tokiu atveju tekste vestuvių menė siejama su broliais, o ne su aprašoma mirusiaja. Vestuvių menės broliai ar, kaip jau minėjome, vestuvių menės sūnus, t. y. valentinininkai, jau atlikę žemiškąjį vestuvių menės ritualą, lydi mirusiają į jos paskutinę kelionę, nuprausia ją (λουτρά) prieš laidotuves. Valentininiuose tekstuose nerandame įrodymų, kurie sietų vestuvių menės ritualą su Paskutiniu patepimu ar panašiomis laidotuvių apeigomis.

NCE 156 inskripcijoje neužsimenama, ar mirusioji buvo atlikusi vestuvių menės ritualą. Nepaisant to, toliau rašoma, kad ji susitiks su Tėvu – ten laukia vienatinio šaltinio ir tiesos versmė ([πη]γῆς ἔνθα μόνης καὶ ἀληθείης ῥύ[σις εἴη]). Pirmasis paskutinės eilutės žodis dažnai atkuriamas kaip σιγή. Abu žodžiai, tiek πηγῆ, tiek σιγή, dažni valentinininkų tekstuose.

Pasirinkus πηγῆ rekonstrukciją, minėtina, kad su vandeniu susijusi vaizdinija yra itin reikšminga Naujojo Testamento tekstams. Pavyzdžiui, Evangelijoje pagal Joną: O kas gers vandenį, kurį aš duosiu, tas nebetroks per amžius, ir vanduo, kurį jam duosiu, taps jame versme vandens (πηγῆ ὕδατος), trykštančio į amžinąjį gyvenimą (Jn 4, 14). Arba:

²³ Plg.: Sophocles, *Electra*, 84: πατρὸς χέοντες λουτρά [...]. Kalbama apie aukų nuliejimą už mirusį Agamemnoną.

Kas mane tiki, – kaip Raštas sako, – iš jo vidaus plūs gyvojo vandens srovės (Jn 7, 38). Valentinininkai ypač žavėjosi Evangelija pagal Joną (Keefer 2006, 41), tad iš šio teksto pasiskolintas žodynas sustiprina išvalgą, kad NCE 156 inskripcija yra valentininė. Žodis πηγή vartojamas ir kituose valentininiuose tekstuose. Tridaliame traktate šaltinių pavadinamas pats Tėvas (60, 15: [...] ἀλλὰ ἐφοῶ[οπ ἡοῦ] ἐτφοῶπ ἡμας [ἐφοῶ]π μνοῦπηηη εμασφῶϋβ <π>ζητῶ πῆμοῦ ἐτῶρζογε ζετε ἀβαλ ἡμ²⁴). Valentininiame išdėstyme žodis πηγή taip pat siejamas su aukščiausiaja dievybe: (23, 18–21: [...] ο[γ]ηηηη] ἐσβεβε τῆε ἑ [τε τη]νοῦηῆ [μῖπηη]ρῶ ἀγω μονας [πε ε]μῆλ[ἀγε ζα]τεφεζη²⁵). Tiek Tridali traktato, tiek Valentininio išdėstymo ištraukose πηγή vartojamas kaip Tėvo epitetas, metafora, nusakanti jo, kaip visa ko pradžios, tašką, iš kurio išsiskleidė kitos emanacijos.

Valentininiuose tekstuose taip pat dažnai figūruoja tyła (σῑγή), neretai kaip viena iš kosmogoninio mito veikėjų. Valentininio išdėstymo pradžioje Tėvas aprašomas kaip egzistuojantis tyloje (22, 22: [ἐφοῶπ ογᾶεῖτ]ῶ ζῆ πκαρῶῶ; čia tylai nusakyti vartojamas koptiškas žodis πκαρῶῶ). Toliau tyła vadinama Tėvo pora (22, 26–27: πεῶκαεῖω ἡδε πε τσιηη). Vadinasi, Valentininiame išdėstyme tyła suvokiama kaip vienas eonų, galbūt net antrasis po Tėvo; būtent šis eonas yra likusiųjų Motina. NCE 156 inskripcijoje mirusioji taip pat galėtų grįžti į tylą, kurioje egzistuoja pats Tėvas, tačiau, kaip pastebi H. Gregory Snyderis, kartu cituodamas Tridali traktatą ir Valentininį išdėstymą, „vienatinis šaltinis“ skamba įtikinamiau negu „vienatinė tyła“, ypač jei remsimės jau minėtais Evangelijos pagal Joną pavyzdžiais (Snyder 2011, 179).

Taigi, atsižvelgdami į aptartas teksto interpretacijas, galime kurti tokią NCE 156 inskripcijos schemą: mirusioji lydimą deglais nešinių vestuvių menės brolių; ji kalba pati tarsi vis dar regėdama, kas vyksta žemėje; toliau pereinama prie dangiškosios erdvės, kurioje mirusiosios, kaip tikros valentinininkės, laukia susitikimas su visa ko versme. Vestuvių menė šioje inskripcijoje nėra centrinė sąvoka ir vaidina gana periferinį vaidmenį, tačiau išlieka svarbus vaizdinys ne tik identifikuojant tekstą kaip valentininį, bet ir išskiriant tai, kas buvo svarbu visoms valentinininkų bendruomenėms: vestuvių menės broliai, inicijuotieji į svarbiausią valentininį ritualą, lydėdavo mirusiąją.

Išvados

Abi nagrinėtas ankstyvasias krikščioniškas inskripcijas vienija faktas, kad jos priklauso ne tik gnosticizmo srovei, bet ir smulkesnei jos atšakai – valentinizmui. Mus pasiekė ne tiek daug originalių liudijimų apie šią mįslingą ankstyvųjų krikščionių bendruomenę – didžioji dalis tekstų, siejamų su valentinininkais, priklauso Nag Hammadi bibliotekai, kur išliko tik vertimai į koptų kalbą. Graikiškose inskripcijose mirus jaunam žmogui įprastai vaizduojamos dvi pusės: gyvieji liūdi dėl artimojo, pats mirusysis kalba apie prarastas gyvenimo galimybes anksti pasitraukus iš šio pasaulio. Taip pat galima rasti inskripcijų,

²⁴ NHC I, *Tri. Trac.* 60.15: *Tačiau kadangi jis [Tėvas] yra toks, koks yra, jis yra šaltinis, nesumenkinamas vandens, kuris iš jo gausiai teka.*

²⁵ NHC V, *Val. Exp.* 23.18–21: *[...] trykštantis šaltinis. Tai yra Visko šaknis ir Monada, be nė vieno, egzistavusio prieš jį.*

kuriose artimieji gedi prarastojo, o jis ar ji džiaugiasi išsilaisvinę nuo žemiškųjų aistrų. Panašią nuostatą matome ir *Flavijos Sofijos* teksto pabaigoje – Flavija paliko materialybę ir net pačios žemės, priglobusios tokią asmenybę, klausiamo, ar nebaisu. Vis dėlto tiek *Flavijos Sofijos*, tiek *NCE 156* inskripcijose jaučiama nuo pagoniškųjų besiskirianti dvasia, kalbanti apie pomirtinio gyvenimo viltį.

Abiejose inskripcijose pasitelkiama panaši vestuvių vaizdinija. Vestuvių menės ritualo pavidalu čia siūlomas patrauklus sprendimas jau graikų filosofijos aušroje kilusiai vienio ir daugio problemai, vėliau paveldėtai ir krikščionybės. Krikščionybės kontekste ši problema transformuojasi į klausimą, kaip tobulas Dievas gali sukurti kažką netobulo arba kaip iš tobulybės gimsta netobulybė. Gnostikai valentininkai, bandydami išspręsti šią problemą, sukūrė iš Dievo kilusių emanacijų sistemą, kurios paskutinė grandis netiesiogiai susijusi su netobulo pasaulio sukūrimu. Tokie ritualai kaip krikštas ir vestuvių menė taip pat sprendžia šią problemą, parodydami, kaip daugis (žmogus) gali būti sugrąžintas į tobuląjį vienį (Dievą) ritualo metu (Thomassen 2011, 907–908).

Tiek *Flavijos Sofijos*, tiek *NCE 156* inskripcijose kalbama apie sielos sugrįžimą į vienį, į dangiškąją plotmę. *Flavijos Sofijos* tekste brėžiamas gana aiškus žmogaus gyvenimo planas, realizuojamas per vestuvių menės ritualą. Iš pradžių atliekamas krikštas, tada patepimas, galiausiai žemiškasis vestuvių menės ritualas, o po mirties – dangiškasis, sugrąžinantis sielą į jos tikrąją būseną. *NCE 156* inskripcijoje vestuvių menė tokio vaidmens nevaizduoja, tačiau šiame tekste taip pat kalbama apie sugrįžimą į versmę, šaltinį, o tai valentininkui reiškė susijungimą su savo angeliškąja dalimi, tikrosios, dangiškosios savo tapatybės įgijimą. Kalbamoji idėja *NCE 156* inskripcijoje tiesiogiai neminama, tačiau galime tai suprasti implicitiškai.

Taigi abiejose inskripcijose matome tam tikrą schemą: *Flavijos Sofijos* inskripcijoje iš pradžių kalbama apie žemiškuosius dalykus, žemiškąjį vestuvių kambarį, *NCE 156* – apie laidotuvių ritualą ir vaises. Vėliau abiejose inskripcijose rašoma apie sielų sugrįžimą pas Tėvą. Tai puikiai atspindi valentininę idėją apie šio pasaulio kaip atvaizdo būvį – *NCE 156* atveju suprantama, kad pasaulis yra netobulas ir tik pas Tėvą, pleromos pasaulyje, yra įmanoma absoliuti tiesa. *Flavijos Sofijos* inskripcijoje pasitelkiamas dangiškosios vestuvių menės įvaizdis, o *NCE 156* – tokie valentininiai įvaizdžiai kaip šaltinis, tiesa.

Šaltiniai

- Attridge, Harold W., Elaine H. Pagels. 1985: *The Tripartite Tractate. The Coptic Gnostic Library. Nag Hammadi Codex I (Jung Codex)*. Harold W. Attridge, ed. Leiden: Brill.
- Biblija arba Šventasis Raštas. Senasis Testamentas, Naujasis Testamentas*. 2009. Senąjį Testamentą vertė A. Rubšys. Naująjį Testamentą vertė Č. Kavaliauskas. Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija.
- Irenaeus. 1852: *Libros quinque adversus haereses I, XXI. Sancti Irenaei episcopi Lugdunensis libros quinque adversus haereses*. W. Wigan Harvey, ed. Cantabrigiae: Typis Academicis.
- Isenberg, Wesley I. 1989: *The Gospel according to Philip. Introduction. Nag Hammadi Codex II*. Bentley Layton, ed. Leiden: Brill, 2–7.
- Sophocles. 1914: *Electra. Sophocles. Tragoediae*. W. Dindorf & S. Mekler, eds. Lipsia: Teubneri.
- Turner, M. D. John. 1990: *A Valentinian Exposition. The Coptic Gnostic Library, Nag Hammadi Codex XI, XII*. Charles W. Hedrick, ed. Leiden: Brill.

Literatūra

- Buckley, J. J. 1980. A Cult-Mystery in the Gospel of Philip. *JBL* 99, 569–581.
- DeConick, April. 2001. The True Mysteries: Sacramentalism in the Gospel of Philip. *Vigiliae Christianae* 55(3), 225–261. DOI: 10.2307/1584809.
- DeConick, April. 2003. The Great Mystery of Marriage. Sex and Conception in Ancient Valentinian Traditions. *Vigiliae Christianae* 57(3), 307–342. DOI: 10.1163/157007203322204606.
- Ferrua, A. 1944–1945. Questioni di epigrafia eretica Romana. *Rivista di archeologia Cristiana* 21, 165–122.
- Filorama, Giovanni. 1990. *History of Gnosticism*. Oxford: Blackwell. (Transl. L'attesa della fine. Storia della gnosi. Roma-Bari: Laterza, 1983.)
- Grant, R. 1961. The Mystery of Marriage in the Gospel of Philip. *Vigiliae Christianae* 15, 129–140. DOI: 10.2307/1582682.
- Guarducci, M. 1973. Valentiniani a Roma: ricerche epigrafiche ed archeologiche. *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Römische Abteilung* 80, 169–189.
- Guarducci, M. 1974. Ancora sui valentiniani a Roma. *Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts. Römische Abteilung* 81, 341–343.
- Keefer, Kyle. 2006. *The Branches of Gospel of John. The Reception of the Fourth Gospel in the Early Church*. London: T&T Clark.
- Kelmelytė, Gražina. 2019. Religinių sąvokų vertimo problemas *Evangelijoje pagal Pilypą*. *Literatūra* 61(3), 58–74. Prieiga internete: <<https://doi.org/10.15388/Litera.2019.3.5>>.
- Lampe, Peter. 1995. An Early Christian Inscription in the Musei Capitolini. *Studia Theologica* 1(49), 79–92. DOI: 10.1080/00393389508600163.
- Lampe, Peter. 2003. *From Paul to Valentinus: Christians at Rome in the First Two Centuries*. Minneapolis: Fortress Press. (Translated by Michael Steinhauser from the second German edition. *Die stadtrdmischen Christen in den ersten beiden Jahrhunderten: Untersuchungen zur Sozialgeschichte*. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2/18 (c J. C. B. Mohr [Paul Siebeck], 1989).)
- Latimore, Richmond. 1962. *Themes in Greek and Latin Epitaph*. University of Illinois Press: Urbana.
- Lewis, Nicola Denzey. 2009. Apolytrosis as Ritual and Sacrament: Determining a Ritual Context for Death in Second-Century Marcossian Valentinianism. *Journal of Early Christian Studies* 17(4), 525–561. Available at: <<https://doi.org/10.1353/earl.0.0290>>.
- McKechnie, Paul. 2001. Flavia Sophe in Context. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bd. 135, 117–124.
- Redfield, James. 1982. Notes on the Greek Wedding. *Arethusa* 15(1/2), 181–201.
- Schenke, Hans-Martin. 1959. Das Evangelium nach Philippus. Ein Evangelium der Valentinianer aus dem Funde von Nag Hammadi. *TLZ*, 1–26.
- Scholten, Clemens. 1988. Gibt es Quellen zur Socialgeschichte der Valentinianer Roms? *ZNW* 79, 244–261.
- Segelberg, E. 1960. The Coptic-Gnostic Gospel According to Philip and Its Sacramental System. *Numen* 7, 189–200. DOI: 10.1163/156852760X00109.
- Smyth, William, ed. 1894. *Greek and Roman Biography and Mythology* II. London: Taylor, Walton and Maberly.
- Snyder, H. Gregory. 2011. A Second-Century Christian Inscription from the Via Latina. *Journal of Early Christian Studies* 19(2), 157–195. Available at: <<https://doi.org/10.1353/earl.2011.0018>>.
- Snyder, H. Gregory. 2014. The Discovery and Interpretation of Flavia Sophe inscription: New Results. *Vigiliae Christianae* 68(1), 1–59. Available at: <<https://doi.org/10.1163/15700720-12341146>>.
- Snyder, H. Gregory. 2015. Bed, Bath, and Burial: NCE 156 Revisited. *Journal of Early Christian Studies* 23(2), 305–316. Available at: <<https://doi.org/10.1353/earl.2015.0024>>.
- Snyder, H. Gregory. 2020: Flavia's Neighborhood: Further Evidence for a Second-Century Christian Group on the Via Latina. *Valentinianism: New Studies*. Christopher Marksches & Einar Thomassen, eds. Leiden: Brill.
- Sol Jiménez, Elena. 2017. Diferencias rituales en el gnosticismo: investidura y cámara nupcial. Los orígenes del cristianismo en la literatura, el arte y la filosofía. Madrid: Dykinson, 179–198.
- Thomassen, Einar. 2008. *The Spiritual Seed. The Church of the 'Valentinians'*. Leiden: Brill.
- Thomassen, Einar. 2010: Orphics and Gnostics. *Myths, Martyrs, and Modernity. Studies in the History of Religions in Honour of Jan N. Bremmer*. Jitse Dijkstra, Justin Kroeser & Yme Kuiper, eds. Leiden: Brill.

- Thomassen, Einar. 2011: Baptism among the Valentinians. *Ablution, Initiation, and Baptism*. David Hellholm, Tor Vegge, Øyvind Norderval & Christer Hellholm, eds. Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
- Van Eijk, A. H. C. 1971: The Gospel of Philip and Clement of Alexandria: Gnostic and Ecclesiastical Theology on the Resurrection and the Eucharist. *Vigiliae Christianae* 25(2), 94–120. DOI: 10.2307/1583470.
- Van Os, Gustav Klaas. 2007. Baptism in the Bridal Chamber. The Gospel of Philip as a Valentinian Baptismal Instruction. Phd dissertation. University of Groningen.
- Weaver, P. R. C. 1972. *Familia Caesaris. A Social Study of the Emperor's Freedmen and Slaves*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wypustek, Andrzej. 2013. *Images of Eternal Beauty in Funerary Verse Inscriptions of the Hellenistic and Greco-Roman Periods*. Leiden: Brill.
- Young, Stephen L. 2016. The Marcosian Redemption: Mythmaking, the Afterlife, and Early Christian Religiosity. *Journal of Early Christian History* 6(2), 77–110. Available at: <<http://dx.doi.org/10.1080/2222582X.2016.1184883>>.